Граф де Лормерен кінчав одягатись. Кинув останній погляд у велике, на всю стінку в гардеробній, дзеркало й усміхнувся.

Гарний, справді, був на вроду ще й тепер, хоч і посивів зовсім. Високий, гнучкий, стрункий, тонкого стану, з худорлявим обличчям, з тонким вусом непевного відтінку, русим, так би мовити, він мав ті шляхетні манери, ту витонченість, нарешті, те, не знаю вже, як його назвати, те, що відрізняє людину одну від одної більше, ніж мільйонний маєток.

Він промовив стиха:

— Лормерен ще живе!

І пішов до вітальні, де чекала на нього пошта. На столі, де кожна річ мала своє місце, на тому робочому столі, за яким господар ніколи нічого не робить, лежало з десять листів поруч із трьома газетами трьох різних напрямків. Раз тільки, ворухнувши пальцями, він розкинув усі листи, як той гравець, що дає вибирати карту, і почав приглядатись до письма — так він робив щоранку перед тим, як мав розірвати конверт.

То була для нього солодка хвилина, хвилина чекання, здогадів, невиразного неспокою. Що принесли йому ці папери, закриті, таємничі? Що в них є— радість, щастя чи смуток? Він пильно приглядався до них бистрим оком, розпізнавав письмо, одбирав, розкладав на дві, на три купки, зважаючи на те, чого від них чекав. Тут друзі, тут байдужі, далі невідомі. Невідомі завжди непокоїли його трохи. Чого вони хочуть? Чия рука поставила ці чудні значки, які містять у собі думки, обіцянки чи погрози?

Того дня особливо запав йому в око один лист, хоч простий був на вигляд, нічим не відрізнявся від інших. Придивлявся, проте, до нього

заклопотано, серце чогось тремтіло. "Від кого він може бути? Я знаю цю руку напевне, тільки не можу собі пригадати", — подумав він.

Він підніс листа до очей, тримаючи обережно двома пальцями, і силкувався прочитати крізь конверт, не наважуючись розпечатувати.

Тоді, понюхавши його, взяв на столі невеличку лупу, щоб докладно придивитись до всіх особливостей письма. Стало йому якось млосно.

"Від кого він? Рука мені знайома, добре знайома. Я мусив часто бачити це писання, так, дуже часто. Тільки було воно, мабуть, давно-давно. Від кого в біса може він бути? Годі! Напевне, хтось просить грошей".

І, розірвавши конверт; він прочитав:

"Ви, певне, забули про мене, любий друже, бо вже ось двадцять п’ять літ, як ми не бачились. Я була молода, тепер стара стала. Ми розлучилися з вами, бо я покинула Париж і поїхала з чоловіком на село, зі старим своїм чоловіком, що ви його називали "моїм шпиталем". Чи пригадуєте собі? Він помер, п’ять літ оце минуло. І тепер я повернулась до Парижа, щоб одружити дочку, бо я маю дочку, гарну дівчину вісімнадцяти років — ви її не бачили ніколи. Я вас сповістила про те, що вона народилась, але ви, певне, не звернули великої уваги на таку незначну подію.

Ви й тепер той самий красень Лормерен, так мені казали. Отож, коли ще гіригадуєте собі свою Лізу, яку ви звали Лізон, приходьте сьогодні ввечері обідати з нею, із старою баронесою де Ване, вашим повсякчасним вірним другом, що, зворушена трохи, але й рада, подає вам прихильно руку; її належить потиснути, та не цілувати більше, бідний мій Жакле.

Ліза де Ване"

Серце в Лормерена забилося. Він сидів непорушно в кріслі, впустивши листа на коліна, і дивився кудись перед собою, хвилювався, мучився, уболівав, аж сльози проступили у нього на очах!

Коли тільки кохав він на віку якусь жінку, то це хіба свою Лізу, Лізу де Ване; він звав її Попелястою Квіткою за волосся незвичайного кольору та за світло-сірі очі. О, яка ніжна, гарна й зваблива була та тендітна баронеса, дружина старого, подагричного, вугруватого барона, який несподівано завіз її на село і замкнув, наче невільницю, з ревнощів до красеня Лормерена.

Так, він кохав, і його кохали палко, був у тому переконаний. Вона звала його по-товариському Жакле, і як то воно в неї любо виходило!

В голові перебігало безліч споминів, забутих, далеких, солодких і смутних тепер. Раз увечері вона завітала до нього, вертаючись з балу, і вони поїхали вдвох на прогулянку до Булонського Лісу; вона — декольтована, а він — у хатній куртці. Діялось те весною, тепло було. Від її корсажа, від її юного тіла розходились у повітрі ніжні пахощі. Який чудовий вечір! Надійшовши до озера, де місячне проміння, пробиваючись крізь віти, спадало на воду, вона почала плакати. Лормерен, здивований трохи, запитав, чого вона плаче.

— Не знаю, — од казала. — То вода та місяць мене розчулюють. Кожного разу, як побачу щось поетичне, у мене стискається серце, і я плачу.

Він усміхнувся, розчулившись і сам, — йому здавалося нерозумною і водночас чарівною ця наївна чутливість милої жіночки, що з усякого приводу вражається, хвилюється. І він поцілував її їїалко, промовивши стиха:

— Серденько Лізо, немає кращої за тебе!

Що то за чарівне було кохання, ніжне, на малу годину, і як скоро воно скінчилось. Урвав його раптом, коли саме вогнем, запалало, отой барон, старий шкарбун! Завіз десь жінку та з того часу нікому більше й не показував!

Е, до лиха! Лормерен забув її за два, за три тижні. В Парижі одна жінка так швидко заступає другу, коли'ти неодружений! Що з того! Він зберіг у серці для неї маленький — святобливий куточок, бо кохав тільки її! Розумів це тепер якнайкраще!

Він підвівся й голосно промовив:

— Піду цього вечора на обід, піду!

І інстинктивно повернувся до дзеркала, щоб оглянути всього себе. Він подумав: "Вона, певне, дуже постарілась, більш за мене". І радий був, правду кажучи, що стане перед нею ще гарний, міцний, здивує її, розчулить, може; мимохіть вона пожалкує за колишніми днями, далекими, такими далекими!

Він взявся до інших листів. Нічого важливого там не було.

Цілий день він думав про ту, що знову до нього верталася. Як вона виглядає? Як воно чудно зустрітись отак через двадцять п’ять років! Чи він її хоч упізнає?

Він одягся кокетливо, мов жінка, надів білу жилетку, яка більше пасувала йому до фрака, ніж чорна, покликав перукаря закучерявити волосся, — воно в нього добре збереглося, — і поїхав завчасно, аби довести, як він квапився.

Перша річ, яку він побачив, увійшовши до гарної, заново вмебльованої вітальні, був власний його портрет — стара, зблякла

фотографія з часів його тріумфів, що висіла на стіні у вишуканій оправі з старовинного шовку.

Він сів і став чекати. Нарешті позад нього розчинилися двері. Він жваво випростався і, обернувшись, побачив стару даму з сивим волоссям, що простягала йому обидві руки.

Він схопив їх і довго цілував то одну, то другу. Потім, підвівши голову, поглянув на свою колишню коханку.

Так, то була стара дама, стара незнайома дама; їй хотілося плакати, але вона усміхалась.

Не міг здержатись, не шепнути:

— Це ви, Лізо?

Вона відказала:

— Так, це я, певне, що я… Ви б мене не впізнали, правда? Я так журилася… так журилася… В журбі згоріло моє життя… Ось я тепер яка… Гляньте на мене… або ні… не дивіться… Але який ви й тепер гарний… і молодий… Коли б я зустріла вас випадково на вулиці, то зараз би крикнула: "Жакле!"

Тепер сідайте, побалакаємо спершу. Потім я покличу дочку, свою дорослу дочсу. Побачите, як вона на мене схожа… Ні, не так! Вона зовсім така, якою я була колись, ось побачите! Я захотіла побути спочатку з вами вдвох. Боялась трохи, що розжалоблюсь у першу хвилину. Тепер уже скінчилось, пройшло… Сідайте ж, мій друже.

Він сів поруч з нею, тримаючи її за руку. Але не знав, що їй казати. Він не знав цієї жінки, здавалось, ніколи її не бачив. Навіщо прийшов він у цей дім? Про що міг би завести мову? Про минуле? Та що ж було

спільного поміж ним та нею? Він нічого тепер не міг пригадати, дивлячись в обличчя цій бабусі. Не пригадував собі зовсім усього того любого, солодкого, приємного та болючого, що огортало його серце, коли починав думати про іншу, про свою Лізу,

ніжну Попелясту Квітку. Що ж з нею сталося, з тією, з давньою коханою? Тією, з далекого сну, білявою, сіроокою, молодою, що так гарно вимовляла "Жакле"?

Вони сиділи поруч, нерухомо, зніяковілі обоє, стурбовані, пригнічені тяжким почуттям.

А що велася поміж ними банальна розмова, уривчаста і млява, вона встала й натисла на гудзичок від дзвінка.

— Я кличу Рене, — промовила.

Рипнули двері, зашелестіло вбрання, і потому гукнув молодий голос:

— Ось і я, мамо!

Лормерен сторопів, ніби побачив якийсь привид.

— Добридень, панночко! — шепнув. Тоді, повернувшись до матері: — О, це ви!

То була вона, справді вона, та колишня Ліза, що зникла була й вернулась! Він бачив її знову таку, яку вкрали в нього двадцять п’ять років тому. Ця ось навіть була ще молодша, свіжіша, більше було в ній дитинного.

В нього з’явилося божевільне бажання — розкрити обійми, пригорнути її до себе, шепнути у вухо: "Добридень, Лізон!"

Слуга доповів:

— Накрито, пані, до столу!

І вони ввійшли до їдальні.

Що робилось за обідом? Що йому казали, що він одказував? йому неначе снився чудний сон, що межував з божевіллям. Він дивився на обох жінок, а в голові роїлася хвороблива, божевільна думка: "Котра з них справжня?"

Мати усміхалася, безперестану повторюючи:

— А пам’ятаєте?

А він спомини знаходив у ясних очах молодої дівчини. Двадцять, може, разів розтуляв рота, щоб сказати їй: "Чи пригадуєте собі, Лізон..." — забуваючи про ту даму з сивим волоссям, яка поглядала на нього розчуленим оком.

Але бували хвилини — він уже не знав, втрачав розум! Помічав, що ця, теперішня Лізон, не зовсім така, як та, колишня. Та, давня, мала в голосі, в погляді, у всьому єстві щось таке, чого він у цій не знаходив. І він страшенно напружував розум, щоб пригадати собі свою коханку, відновити те, що вислизнуло з пам’яті, те, чого бракувало цій, воскреслій Лізон.

— Ви втратили жвавість, мій бідний друже, — казала баронеса.

— Багато ще дечого я втратив! — белькотав він.

Але він відчував, як у його турботному серці ніби збуджено звіра, що ладен укусити, відроджується давнє кохання.

Молода дівчина базікала, й інколи знайома інтонація, слова, які вона перейняла від матері, вся манера промовляти, думати, схожість рухів, що набувається, коли люди живуть укупі, змушували його здригатися всім тілом, ранили пристрасть, що знову прокинулась.

Він утік завчасу, пройшовся бульваром. Але образ тієї дівчинки усе ввижався, мріявся йому; билося дужче серце, кров кипіла. Далеко від обох жінок він бачив тільки одну, молоду, давню, знайдену знову, і любив її, як любив колись. Любив ще з більшим шалом після двадцяти п’яти літ розлуки.

Він вернувся додому, міркуючи про цей дивний, жахливий випадок, питаючи себе, що має чинити.

Але коли він проходив зі свічкою в руці перед дзеркалом, перед великим дзеркалом, в яке роздивлявся на себе перед тим, як іти на обід, то побачив там підстаркуватого, сивого чоловіка. І раптом пригадав, яким він був тоді, коли Ліза була молодою. Молодим, чарівним, таким, яким вона його кохала! Наблизивши світло, він подивився на себе зблизька, як розглядають крізь лупу щось незвичайне, приглядався до зморщок, помічаючи ту страшну руїну, що її ніколи до того не помічав.

Він сів, пригнічений, перед дзеркалом, навпроти свого жалюгідного зображення і промовив стиха:

— Годі, Лормерене, — кінець!